

BELGISCHE KOLONISATOR HIEP HIV OVER DE WERELD TE VERSPREIDEN

# En toen nam het aidsvirus in Congo de trein

De wieg van het aidsvirus stond in Kinshasa en de Belgische kolonisor hielp het van daaruit over de wereld te verspreiden. Langs de spoorlijnen die de Belgen door heel Congo trokken, bereikte het virus alle hoeken van het land. Prostituees die in de jaren vijftig door het Belgische Rode Kruis met gebruikte naalden werden ingespoten, brachten het virus op weg naar de rest van de wereld. **HILDE VAN DEN EYNDE**

**E**r was eens, begin vorige eeuw in het regenwoud van Kameroen, een jager. Die schoot een chimpansee die met een gevaarlijk virus was besmet (maar dat wist de jager niet). Terwijl hij het beest wilde of terwijl hij het vlees naar het dorp droeg, besmette het virus hem. Zo werd de jager de allereerste mens in de wereld die geïnfecteerd raakte met hiv, het virus dat aids veroorzaakt.

Daar had het verhaal kunnen eindigen, als de jager en zijn virus in hun dorp waren gebleven. Dat deden ze niet: rond het jaar 1920 ging de jager, of een dorpsgenoot die via hem met het virus besmet was geraakt, op reis - waarschijnlijk om rubber of ivoor te verhandelen. De reis voerde over de Sangarivier en de Congostroom helemaal tot in de Congolese hoofdstad Leopoldstad, het huidige Kinshasa.

Wat daarop volgde, beschrijven

wetenschappers uit Leuven en Oxford vandaag in een bloedstollend verhaal in het topblad *Science*: hoe en wanneer het aidsvirus Kinshasa weer verliet om zich doorheen heel Congo en Centraal-Afrika te verspreiden. Dit is het eerste stadium van een epidemie die minder dan een eeuw later 60 miljoen mensen over de hele wereld zou hebben besmet en bijna de helft daarvan gedood.

#### Atlantische kust

Een bepalende rol bij de verspreiding van het virus in Congo en naar de buurlanden speelde het uitgestrekte spoorwegennet. De Belgische kolonisor had dat in Congo laten aanleggen om delfstoffen vanuit alle hoeken van het land naar de Atlantische kust te brengen - Leopoldstad was in die tijd een van de best ontsloten Afrikaanse hoofdsteden. Uit koloniale archieven blijkt dat in 1922 300.000 treinreizigers Kinshasa aandeden en in 1948

#### Het onderzoek toont aan dat het virus zich niet langs de rivieren verspreidde

meer dan een miljoen. En het aidsvirus reisde mee, konden de onderzoekers afleiden uit de analyse van gearhiveerde bloedstalen uit diverse hoeken van Congo, die bewaard zijn gebleven.

'Rond 1937 had het virus Lubumbashi (het toenmalige Elisabethstad, de tweede grootste stad van het land) in het uiterste zuiden van het land bereikt en twee jaar later de diamantstad Mbuji Mayi', zegt Nuno Faria van de universiteit van Oxford. Beide mijnsteden lagen langs de spoorlijn naar de hoofdstad. In 1953 arriveerde hiv in Kisangani (Stanleystad) in het noordoosten van Belgisch Congo. En eenmaal de uithoeken van het



Het Congolese spoorwegennet, dat nadien in verval geraakte,



speelde een doorslaggevende rol in de verspreiding van het hiv-virus. © Carl De Keyser/Magnum

land bereikt, lag de weg naar het buitenland open. Vanuit Lubumbashi naar Zambia en Angola bijvoorbeeld, waar veel arbeiders voor de Katangese mijnindustrie werden geroepen.

De onderzoekers, onder aanvoering van Philippe Lemy van het Rega-instituut in Leuven, konden het hele scenario wedersamenstellen door een 'familiestamboom' op te stellen van de aidsvirussen die uit honderden bloedstalen, de voorbije halve eeuw bij 350 Congolese en 460 niet-Congolese-Afrikaanse patiënten afgenomen, waren geïsoleerd.

Ze hadden onder meer toegang tot het oudst bekende hiv-staal dat in 1959 in Leopoldstad werd afgenomen. Door te kijken naar de verschillen in de genetische lettervolgorde van deze virussen (het aidsvirus muteert erg snel) konden ze een stamboom reconstrueren. Gebruikmakend van krachtige wiskundige algoritmen konden ze de vertakkingen op die stam-

#### Feitelijke apartheid

Niet enkel de goede ontsluiting van Belgisch Congo, ook de feitelijke apartheid die de Belgische kolonisor in het land instelde, spreidde onbedoeld het bedje van de aidsepidemie.

Leopoldstad, rond 1930 het bruisende epicentrum van Afrika's meest welvarende natie, zoog vanop het platteland grote aantal

len arbeiders aan. Omdat het werkaanbod grotendeels op mannen was gericht, ontstond in 'Léo' een mannenoverschot. Bovendien werd ook veel 'typisch vrouwelijk' werk (huishoudhulp, koken, wassen,...) door mannen gedaan (vandaar de term 'boy'). Trekarbeiders mochten zich niet in de stad vestigen (ze mochten er alleen overdag komen werken) en werden in cités ondergebracht die grotendeels door mannen werden bevolkt. Zo ontstond in Leopoldstad een scheve verhouding van twee mannen op één vrouw, en kon de prostitutie bloeien. Dat hielp de verdere verspreiding van het aidsvirus in de hoofdstad, maar gaf niet de doorslag, zegt Philippe Lemy.

'De epidemie schakelde pas in de jaren vijftig in een hogere versneling, toen door de gebrekkige sterilisatie van injectiespuiten in een soa-kliniek prostituees massaal met vuile naalden te injecteren en door in de hoofdstad gezinsvorming tegen te gaan, wat

de tot een exponentiële stijging van het aantal besmettingen'. Zo kon het virus ook de oversteek maken naar de westerse wereld: via gezondheids werkers die in de jaren zestig uit Haiti naar Congo kwamen, daar het virus opdeden en het in 1964 weer mee naar huis namen. (Ze zouden later Amerikaanse toeristen aansteken, die het virus op hun beurt mee naar de VS namen.) 'Ja, het Belgische koloniale bewind heeft de verspreiding van hiv in Leopoldstad en de rest van Congo onbedoeld in de hand gewerkt', bevestigt Jacques Pépin in een mail vanuit Canada. 'Door prostituees met vuile naalden te injecteren en door in de hoofdstad gezinsvorming tegen te gaan, wat



prostitutie bevorderde.' 'Dit gezegd zijnde, deden de andere koloniale mogendheden in Afrika het niet zo heel anders, dus het toeval heeft ook een rol gespeeld. Het was een samenloop van omstandigheden, waarbij de ligging van Leopoldstad cruciaal was: als terminus van alle vervoer over de Congostroom en haar bijrivieren, en als startpunt van de spoorlijn naar alle hoeken van het land.'

#### 'Om hun eigen bestwil'

In 1952 ontstond onder de klanten van een soa-kliniek in Leopoldstad een uitbraak van geelzucht. Ze bleek terug te voeren op het gebruik van onvolgende gesteriliseerde injectienaalden. Talloze prostituees hebben op die manier niet alleen hepatitis opgelopen, maar zijn ook geïnfecteerd geraakt met hiv. Zo valt af te leiden uit de reconstructie van de stamboom van het aidsvirus.

Congolese prostituees waren tijdens de koloniale jaren verplicht zich 'om hun eigen bestwil' voor soa's te laten behandelen. Het Croix-Rouge du Congo injecteerde hen daartoe met arseen- en kwikpreparaten - die achteraf bekeken meer nevenwerkingen dan baten moeten hebben gehad. In het Dispensaire Antivénérien, in het Barumbudistrict in het oosten van Leopoldstad werden zo elke dag 300 injecties gezet. Te veel om de spuiten bij elke patiënt te kunnen steriliseren (van wegwerpmateriaal was nog geen sprake). Daarom werden de spuiten gewoon gespoeld, eerst met water en vervolgens met alcohol en ether, om ze weer 'schoon' te maken voor de volgende patiënt. Die 'sterilisatie' voorkwam de overdracht van hepatitis- of aidsvirussen uiteraard niet.

Dat de prostitutie in Kinshasa na 1960, met de chaos en de onlusten die op de onafhankelijkheid volgden, professioneler werd, joeg de aidsepidemie nog verder aan. Voor de onafhankelijkheid hadden prostituees doorgaans slechts enkele vaste klanten, door wie ze goed werden betaald in ruil voor wat gezelschap, een gezamenlijke maaltijd en een vrijpartij. Na 1960, toen mannen minder te besteden hadden, werden de conversaties en de maaltijd geschrapt en bleef alleen een vluggertje tegen een paar duiten over. Om het hoofd boven water te houden moesten prostituees op zoek naar extra klandizie - met een navanant gestegen risico op een infectie tot gevolg. (hvide)